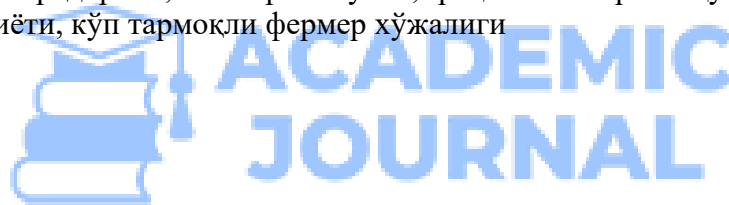

The Role of the Digitalization System in the Efficiency of Agricultural Complex

**Sobirova Marhabo Khaitovna
Nusratova Zarnigor Bakhtiyorovna**

Аннотация. Ушбу мақолада иқтисодиёт тармоқларида ҳамда агро-саноат мажмуини ривожлантиришда рақамлаштириш тизимининг сама-радорлиги, хизмат кўрсатиш жараёнларининг амалиётга ижобий таъсири тўғрисида фикрлар баён этилган.

Калит сўзлар: рақамли иқтисодиёт, агросаноат мажмуи, электрон савдо, интернет тармоқлари, самарадорлик, электрон тўлов, рақамлаш-тириш қўшимча таъсир, техника тараққиёти, кўп тармоқли фермер хўжалиги

Кириш. Мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг қамровли исло-ҳотларни халқ манфаатлари йўлида изчил давом эттириш мақсадида Ўзбе-кистон Республикаси Президентининг 2020 йил 2 мартдаги ПФ-5953-сонли 2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Илм, маъри-фат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили”да амалга оширишга оид давлат дастури лойиҳаси тўғрисидаги Фармони кенг жамоатчилик иштирокида атрофлича муҳокама қилинган ҳолда тайёрланган эди. Мамла-катимиз Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис Сенати ва Қо-нунчилик палатасига қилган Мурожаатномасида “2020 йил – Илм-маъри-фат ва рақамли иқтисодиёт йили” деб эълон қилинганлиги мамлакатимиз иқтисодиётида сезиларли даражада ўз таъсирини кўрсатди. Йилнинг бундай номланиши мамлакатимизнинг барча тармоқ ва соҳалари каби агросаноат ва қишлоқ хўжалигида ҳам рақамлаштириш тизимини жорий этилишига туртки бўлди. **Рақамли иқтисодиётда** иқтисодий, ижтимоий ва маданий алоқалар рақамли технологияларни қўллаш асосида амалга оши-рилади. Шу ўринда Президент Ш.Мирзиёев “Тармоқ ва ҳудуд раҳбарлари рақамлаштиришсиз натижа, ривожланиш бўлмаслигини тушуниб етиши шарт. Барча даражадаги раҳбарлар буни ўзига кундалик вазифа сифатида белгилаб, рақамлаштириш соҳасини алифбосидан бошлаб чуқур ўрганиши керак”лигини таъкидлаган¹.

Рақамли иқтисодиёт бу иқтисодий, ижтимоий ва бошқа алоқаларни рақамли технологияларни қўллаш асосида амалга ошириш тизимидир. Баъзида у интернет иқтисодиёти, янги иқтисодиёт ёки веб-иқтисодиёт де-ган терминлар билан ҳам ифодаланади.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Рақамли иқтисодиёт тўғрисида дастлаб европалик олимлар кўпроқ шуғулланишган. 1995 йилда америка-лик дастурчи Николас Негропonte “рақамли иқтисодиёт” атамасини амалиётга киритди. Ҳозир бу истилоҳни бутун дунёдаги сиёсатчилар, иқтисодчилар, журналистлар, тадбиркорлар - деярли барча қўлламоқда. 2016 йилда Бутунжаҳон банки дунёдаги рақамли иқтисодиётнинг аҳволи ҳақида илк марта маъруза эълон қилди, яъни “Рақамли дивидендлар” тўғрисидаги маърузаси қизиқиш билан ўрганилди.

Мамлакатимиз олимларидан С.С.Ғуломов, Б.Ю.Ходиев, А.М.Абдул-лаев, Ш.Х.Дадабоев, В.Б.Маркаво, В.М.Камаров, К.Ахмедов, Н.Махмудов, Р.Х.Эргашев, С.Н.Хамраева ва бошқалар ўзларининг илмий-тадқиқот-ларида рақамли иқтисодиёт тўғрисида назарий ва амалий билимларини ёритишган ҳамда ушбу соҳанинг ривожига ўз ҳиссаларини қўшишган.

Таҳлиллар ва натижалар. Рақамли иқтисодиётнинг оддий иқтисо-диётдан фарқини оддийгина ҳолда тушунадиган бўлсак, айтилик, хари-дорга пойабзал керак. Уни бозорга тушиб ўзи бевосита танласа ва нақд пулга сотиб олса, бу анъанавий иқтисодиёт. Телеграмдаги бирор савдо боти орқали ўзига маъқул товарни танлаб, товар эгасига пулни электрон тўлов тизими орқали тўлаш ва товарни етказиб бериш хизмати орқали олиш эса рақамли иқтисодиёт дейилади. Аслида ҳаммамиз аллақачон рақамли иқтисодиёт ичидамиз, унинг қулайликларидан фойдаланамиз. Масалан, маошларимиз пластик карталарга тушади, электрон тўлов орқали коммунал хизматлар, телефон, интернет ва

¹Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йилнинг 22 сентябрда “Тармоқ ва ҳудудларда рақамли иқтисодиёт ҳамда электрон ҳукуматни жорий қилиш” масалалари бўйича видеоселектор йиғилиши материалларидан

бошқа маҳсулот ва хизматларга тўлов қиламиз, электрон тарзда солиқ декларацияси топширамиз, картадан картага пул ўтказамиз, уйга таом буюртма қиламиз ва ҳоказолар. Рақамли иқтисодиёт инсонларнинг турмуш даражасини сезиларли даражада ошира-ди. Энг муҳими, у коррупция ва яширин иқтисодиётнинг асосий қушан-дасидир.

Мамлакатимиз Президентининг 2020 йил 28 апрелдаги рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни ривожлантириш тўғрисида-ги қарори қабул қилинди.

Хужжат билан қуйидаги мақсадли йўналишлар белгиланди:

- рақамли иқтисодиётни жадал шакллантириш - 2023 йилга келиб унинг мамлакат ЯИМдаги улуши 2 бараварга кўпайиши керак;
- рақамли инфратузилмани тўлиқ модернизация қилиш ва замона-вий ИТ-хизматларидан барча ҳудудларда фойдаланиш имкониятини таъминлаш 2020-2021 йилларда барча соғлиқни сақлаш муассасалари, мактаблар ва мактабгача таълим ташкилотлари, шунингдек, қишлоқлар ва маҳаллалар юқори тезликдаги Интернет тармоғига уланади ҳамда алоқа хизматлари сифати оширилади;
- электрон ҳукумат тизимини ривожлантириш - 2022 йилга қадар электрон давлат хизматлари улуши 60%гача етказилади;
- дастурий маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва технологик майдон-чалар яратиш орқали “рақамли тадбиркорлик”ни ривожлантириш - 2023 йилга келиб ушбу соҳадаги хизматлар ҳажмини 3 бараварга ошириш ва уларнинг экспортини 100 млн долларга етказиш зарур;
- 2022 йилга қадар барча ҳудудларда рақамли билимларга ўқитиш марказлари очилади.

Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни ривожлантириш соҳасидаги ваколатли орган этиб белгиланди. Ахборот тизимлари, ресурс-лари ва бошқа дастурий маҳсулотларни яратиш ва жорий этиш бўйича давлат органлари ва ташкилотларнинг лойиҳалари ва техник хужжатлари ҳамда НХҲлари лойиҳаларини мажбурий экспертизадан ўтказиш унинг ваколатига киради (крипто-активлар ва блокчейн технологиясини жорий этиш бўйича ваколатлар ЛБМАда сақлаб қолинди). Шу муносабат билан вазирлик тизимида ўзгаришлар рўй берди.

Ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш жамғар-масида электрон ҳукумат ва рақамли иқтисодиётнинг идоралараро лойиҳа-ларини молиялаштириш учун махсус ҳисобрақам очилади. Унга:

- уяли алоқа компаниялари томонидан абонент рақамидан фойда-ланганлик учун тўланадиган тўлов суммасининг (ойига 2 000 сўм) тақсим-лангунига қадар бўлган 35 фоизи. Қолган сўмма белгиланган тартиб-да тақсимланади;
- ЯИДХП орқали давлат хизматларини кўрсатганлик учун тўланган давлат божлари, йиғимлар ва барча турдаги тўловларнинг 11,25%и, шунингдек, Ягона биллинг тизими орқали давлат хизматларини кўрсат-ганлик учун тўланган давлат божлари ва бошқа тўловлардан тушадиган маблағларнинг 0,5 фоизи;
- қонун ҳужжатлари билан тақиқланмаган бошқа даромадлар келиб тушади.

Давлат органлари ва ташкилотларига ахборот тизимлари ва дастурий маҳсулотларни

ишлаб чиқиш, жорий этиш, интеграция қилиш ва техник кўллаб-қувватлаш бўйича умумий қиймати 1 млрд сўмгача бўлган битта шартнома доирасида танловларни фақат IT-технопарки резидентлари ўртасида ўтказишга рухсат берилди. Давлат хизматларини кўрсатиш жараёнида амалдорлар фақат “Электрон ҳукумат” тизимининг идоралараро интеграция платформаси орқали ҳамкорликни амалга оширишлари керак.

Жорий йилда “Рақамли қишлоқ хўжалиги” ахборот тизимини яратиш босқичма-босқич амалга ошириш режалаштирилган. “Ақлли қишлоқ хўжа-лиги” технологиясини ривожлантириш бўйича чора-тадбирлар режаси ишлаб чиқилган. Агросаноат мажмуида ягона интеграцион платформа ахборот тизими юритилишида қишлоқ хўжалиги вазирлиги хузуридаги “AGROSERVISINFO” маркази масъул ҳисобланади.

Агросаноатнинг рақамлаштириш натижасида мажмуадаги барча жараёнларни электрон тарзда рўйхатдан ўтилишига ва тизим шаффоф-лигига эришилади. Бундан ташқари, агросаноатда янги IT кўлланиши қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг таннархи пасайишига ва рақобат-бардошлик ошишига имкон яратади. Бунда агросаноат мажмуи таркибига кирувчи соҳалар, уларнинг юқори органлари ва хўжалик юритувчи барча субъектлар ўртасида маълумотларни етказиш ва ахборотларни узатиш тармоғини ташкил этиш, сотиш жараёнини электрон тартибга ўтказиш муҳим ҳисобланади. Рақамлаштириш тизими иқтисодиёт тармоқларида тежамкорликни оширади ва самарадорликни таъминлашга хизмат қилади. Жорий йилда қишлоқ хўжалиги ва таълим йўналишларини рақам-лаштириш бўйича 239 та лойиҳа амалга оширилиши режалаштирилган.

Рақамли иқтисодиётни ривожланиши агросаноатда ишлаб чиқарила-диган маҳсулотларни ЯИМ улушининг ўсишига олиб келади ва ЯИМни аҳоли жон бошидаги улуши ҳам юқорида бўлишини таъминлайди. Бу эса қишлоқ аҳолисининг яшаш даражасини юксалишига, уларнинг даромад-ларининг ошишига, қишлоқ аҳолисининг замон билан ҳамнафас яшашига имкон яратади. Шу боис, Президентимиз томонидан 2 йил ичида барча қишлоқ ва маҳаллаларни тезкор интернет билан таъминлаш, 12 мингта муассасани тезкор интернетга улаш, “Рақамли Ўзбекистон – 2030” дасту-рини ишлаб чиқиш кўрсатмаси берилган.

Агросаноат мажмуаси ва қишлоқ хўжалигидаги рақамлаштириш тизимини қўйидагиларда кўришимиз мумкин:

- Телефон ва интернет тармоқлари хизматидан фойдаланиш;
- Мобиль тўлов тизимини қўллаш;
- Online харидларни амалга ошириш;
- бухгалтерия ҳисоботларни электрон калит орқали юбориш;
- пластик карталардан фойдаланиш ва ҳаказо.

Агросаноат мажмуаси ва қишлоқ хўжалигидаги рақамлаштирилиши натижасида харажатлар камайишига (таннархнинг пасайиши), маълумотлар тезкорлигига, жаҳон бозорига чиқишга (биржадаги нарх-наво), бозордаги муҳитни назорат қилишга (харидор ва истеъмолчилар эҳтиёжи ва талабини қондириш), сифатли, қулай ва шаффоф тизим яратилишига эришиш мумкин.

Қишлоқ хўжалиги унумдорлиги жиҳатидан Ўзбекистон ривожланган мамлакатлардан бир неча марта ортда қолмоқда. Қишлоқ хўжалигида бандликнинг юқори даражаси қишлоқ

хўжалиги соҳасида технологик ечимлар жорий этилишининг паст даражасини кўрсатади. Қишлоқ хўжа-лиги ва озиқ-овқат маҳсулотларини экспорт қилиш 2017 йилда Франция 92,8 млрд АҚШ доллар, Турция 149,1 млрд АҚШ доллар, Малайзия 2,2 млрд АҚШ доллар, Бразилия 74,2 млрд АҚШ доллар, Ўзбекистон 17,7 млрд АҚШ доллар миқдорида экспорт қилган. Иш билан бандлик, иктисо-диётга ва қишлоқ хўжалиги унумдорлигини оширишга қўшган ҳисса кўрсаткичларини қиёсий таҳлил қилиш учун қишлоқ хўжалиги маҳсулот-ларини ишлаб чиқариш бўйича экспортга йўналтирилган ва юқори технологияли қишлоқ хўжалигига эга етакчи давлатлар танланган. Ўзбекистон мева-сабзавот, парранда тухуми, майда шохли қорамол гўштини экспорт қилади. Мамлакат қишлоқ хўжалиги экинлари, дуккакли экинлар, поме ўсимликлар (зиғир, кунгабоқар, пахта) етиштириш учун катта салоҳиятга эга, хусусан ушбу экинлардан тайёр маҳсулотни экспорт қилиш лозим.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Қорақалпо-ғистон Республикасига сафари чоғида Чили қалампирини Индонезиядаги аччиқ қалампир навларидан етиштириш режалаштириш йўлга қўйилган-лигини таъкидлаган эди. Ўзбекистон делегациясининг Индонезияга сафари давомида бу ҳолат ўрганилган.

Ҳозирги кунда бутун дунёда 68,3 миллион тонна чили қалампирини ишлаб чиқарилмоқда. Чили қалампирининг пишиш даври 60-80 кунгача бўлиб, саноат етиштирилишидаги ҳосилдорлиги 40 т/га ни ташкил қилади. ФАО маълумотларига қараганда, дунёда мавжуд 570 млн.фермер хўжали-гидан 500 млн. атрофидагиси оила аъзолари томонидан бошқарилади.

Биргаликдаги оилавий меҳнатга асосланган ҳолда фаолият юритаёт-ган фермерлар томонидан жаҳонда етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 80 фоизи ишлаб чиқарилади. Фермер хўжаликларидан кўшимча тармоқларнинг ташкил этилиши эса оила аъзоларини иш билан таъминлаш билан биргаликда, озиқ-овқат маҳсулотлари ҳажмининг ҳам ортишига замин яратади. Зеро, БМТ маълумотларига эътибор қаратадиган бўлсак 2050 йилга бориб жаҳон аҳолиси сони 9,2 млрд. кишига етиши қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришни 70 фоизга ошириш заруриятини келтириб чиқармоқда. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши иктисодий самарадорлиги ва ривожланиш барқарорлигини таъмин этиш истиқболи, энг аввало мавжуд ресурслардан самарали фойдаланишни йўлга қўйиш, ишлаб чиқаришга ресурсларни тежовчи техника (қайта тикланмайдиган углеводород энергия манбалари, метал, сув, меҳнат ресурслари кабилар) ва агротехнологияларни жорий этиш билан бевосита боғлиқ бўлиб қолмоқда. Чунки бугунги кунда қишлоқ хўжалиги илм-фани ва техника тараққиёти ютуқларидан, илғор тажрибаларидан тармоқда кенг фойдаланиш зарурати - биринчи навбатда қишлоқ хўжалиги экинларининг ҳосилдорлиги ва чорва моллари маҳсулдорлигини оширишга, маҳсулот сифатини яхшилаб боришга, етиштирилган озиқ-овқат маҳсулотларининг инсон соғлиги ва саломатлигига салбий таъсир этмаслиги каби вазифалар-га хизмат қилиши лозим. Қишлоқ хўжалигида меҳнат қилувчи аҳолининг қишлоқ хўжалиги ерлари, мол-мулкнинг ҳақиқий эгасига айланиб бориши замирида биринчи навбатда мамлакат аҳолисининг тобора ўсиб боровчи эҳтиёжларини ички имкониятлар ҳисобига сифатли, инсон организми учун зарарсиз ва нисбатан арзон озиқ-овқат маҳсулотлари билан барқа-рор таъминлаш масаласи ётади. Фермер хўжаликларига турли йўналиш-ларда хизматлар кўрсатувчи инфратузилма субъектларини ривожлантириш мамлакат раҳбариятининг алоҳида эътиборида бўлмоқда. Ишлаб чиқариш-да меҳнатни замонавий,

ресурстежам-кор, бир йўла кўплаб агротадбир-ларни бажарувчи техника воситалари билан қуроллантириш йўлида амалга оширилаётган ишлар туфайли бугунги кунда фермер хўжаликлари учун имтиёзли асосдаги техникалар лизинги тизими ва имтиёзли кредитлаш орқали қишлоқ хўжалиги техникалари харид қилиш механизмлари йўлга қўйилди. Республика қишлоқ хўжалигида асосий хўжалик юритиш шакли сифатида фермер хўжаликларининг ривожланиши учун ҳуқуқий асослар кенгаймоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони билан “... қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш билан бир қаторда, қайта ишлаш, тайёрлаш, сақлаш, сотиш, қурилиш ишлари ва хизматлар кўрсатиш билан шуғулланаётган кўп тармоқли фермер хўжалик-ларини рағбатлантириш ва ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш” масаласи устувор вазифалар қаторига қўйилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 9 октябрдаги “Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаат-ларини ҳимоя қилиш, қишлоқ хўжалиги экин майдонларидан самарали фойдаланиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5199-сонли Фармони ижросини таъминлаш мақсадида 2017 йил 10 октябрда “Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари фао-лиятини янада ривожлантириш бўйича ташкилий чора-тадбирлар тўғриси-да”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-3318-сон қарори қабул қилинди. Фармон билан 2018-2021 йилларда фермер хўжаликларини босқичма-босқич кўп тармоқли фермер хўжаликларига айлантириш масала-си маъқулланган ҳолда 2022 йилнинг 1 январидан бошлаб кўп тармоқли фаолиятни йўлга қўймаган фермер хўжаликлари билан ер ижараси шарт-номалари қонун ҳужжатларига мувофиқ бекор қилиниши белгилаб қўйилган.

Хулоса ва таклифлар. Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, бугунги кунда Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётнинг ривожланиш даража-си таҳлил қилинадиган бўлса, фойдаланувчилар озиқ-овқат маҳсулотлари-га буюртма бериш учун телеграм ботларидан фаол фойдаланмоқдалар. Шунингдек, турли интернет дўконлар, электрон тўлов тизимлари ҳам фаол ривожланиб бормоқда. Демак, фуқароларимиз электрон битимларни амалга оширишга ишоняптилар. Фақат ҳозирча мижозлар катта харажат-лар талаб қилмайдиган кичик битимларни амалга оширмоқдалар, ўртача харид ҳажмини оширишга эса унчалик тайёр эмаслар. Навбатдаги масала ўртача ва йирик иқтисодий битимлар ва молиявий операцияларни рақамли технологиялар орқали амалга оширишни ривожлантиришдан иборат. Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йўлининг танлаганлиги ахборот технологиялари, электрон ҳужжатлар айланмаси соҳасида янги йўналиш-ларни очиб беради. Ўзбекистон иқтисодиётини юқори суръатларда ўсиши-ни таъминлаш, айниқса, агросаноат мажмуида маҳсулотларни сотиш, рекламадан фойдаланиш, мамлакатимизни халқаро майдонда интеграция-сини тезлаштириш ва иқтисодий жиҳатдан барқарор ривожланган давлат-лар қаторидан жой олишида ҳамда агросаноат мажмуини ривожланти-ришда рақамлаштириш тизимининг самарадорлигини ошириш ҳозирги куннинг энг долзарб масаласи ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 2 мартдаги ПФ-5953-сонли 2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Илм, маърифат ва рақамли

иктисодиётни ривожлантириш йили”да амалга оширишга оид давлат дастури лойиҳаси тўғрисидаги Фармони

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йилнинг 22 сентябрда “Тармоқ ва ҳудудларда рақамли иқтисодиёт ҳамда электрон ҳукуматни жорий қилиш” масалалари бўйича видеоселектор йиғилишидаги маъруза материаллари.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 9 октябрдаги “Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, қишлоқ хўжалиги экин майдонларидан самарали фойдаланиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ–5199-сонли Фармони
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ги Фармони
5. Абдуллаев О. “Рақамли иқтисодиёт”. Т. ТДИУ, 2019. 576 бет
6. Ғуломов С.С., Эргашев Р.Х., Хамраева С.Н. “Рақамли иқтисодиёт”. Ўқув қўлланма, Тошкент-2020. 335 бет.